วารสารธรรมเพื่อชีวิต
JOURNAL OF DHAMMA FOR LIFE
ISSN: 2822-048X
https://soo8. tci-thaijo. org/index. php/dhammalife/index

Original Research Article DOI: 10.14456/jdl.2025.81

The Application of Buddhist Principles in the Operation of Sunday Buddhist Centers: A Case Study of Wat Phra Chetuphon Wimonmangklaram Rajwaramahawihan

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ : กรณีศึกษาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

Pasin Sinma[1*], Amphon Buddasarn[2], Phrarajvinaiyavajiramethee[3]

พศิน สินมา[1*], อำพล บุดดาสาร[2], พระราชวินัยวชิรเมธี[3]

ARTICLE INFO

Name of Author & Corresponding Author: *

1.Pasin Sinma[1]
พศิน สินมา[1]
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar, Thailand.
Email: phdsinma69@hotmail.com

2. Amphon Buddasarn[2]
อำพล บุดดาสาร[2]
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
Phranakhon Rajabhat University, Thailand.
Email: ampon828@hotmail.com

3. Phrarajvinaiyavajiramethee[3]
พระราชวินัยวชิรเมธี[3]
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
Email: srivin2558@gmail.com

คำสำคัญ:
การประยุกต์ใช้, หลักพุทธธรรม, ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์, วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร,

Keywords:
Application; Buddhist Principles; Sunday Buddhist Centers; Wat Phra Chetupon

Article history:
Received: 04/12/2024
Revised: 08/01/2025
Accepted: 15/02/2025
Available online: 19/03/2025

ABSTRACT

This research aims to 1) study the operation of the Sunday Buddhist Center at Wat Phra Chetuphon Wimon Mangklararm Ratchaworamahawihan, 2) study the Buddhist principles related to the operation of the Sunday Buddhist Center at Wat Phra Chetuphon Wimon Mangklararm Ratchaworamahawihan, and 3) apply the Buddhist principles to the operation of the Sunday Buddhist Center at Wat Phra Chetuphon Wimon Mangklararm Ratchaworamahawihan. This research is a qualitative documentary research. The data were studied from documents and related research and from in-depth interviews with 20 key-informants. The content analysis was performed and the results were presented in a descriptive analysis manner.

The results found that

1. The Sunday Buddhist Center at Wat Phra Chetuphon Wimon Mangklararm Ratchaworamahawihan provides integrated learning to enhance morality, ethics, and Thainess. The curriculum covers Buddhism, Thai manners, and arts and culture such as dramatic arts, Thai musical instruments, and Khon, as well as English and tour guides to develop communication skills for sightseeing. Teaching singing also helps promote performing arts. This teaching model focuses on developing all-round skills by instilling morality in the youth.

2. The Sunday Buddhist Center at Wat Phra Chetuphon Wimonmangklararm Ratchaworamahawihan operates according to Buddhist principles, namely Sanghavatthu Sappurisadhamma and Aparihaniyadhamma to manage and develop activities, emphasizing knowledge provision, building morality, unity and cooperation with the community. It also aims to develop youth morality sustainably through systematic management that is consistent with the principles of Buddhist teachings.

3. The Sunday Buddhist Center, Wat Phra Chetuphon Wimonmangklararm Ratchaworamahawihan operates by applying the principles of the Sanghavatthu Sappurisadhamma and Aparihaniyadhamma to enhance morality and unity through effective management, emphasizing the giving of Dhamma, systematic resource management and the creation of a network of cooperation with the community, resulting in the center being a sustainable learning resource that supports the development of morality and ethics for the youth.

How to Cite:
Sinma et al. (2025). The Application of Buddhist Principles in the Operation of Sunday Buddhist Centers: A Case Study of Wat Phra Chetuphon Wimonmangklaram Rajwaramahawihan. *Journal Dhamma for Life, 31*(1), 399-414.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร 3) เพื่อประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยคุณภาพเชิงเอกสาร ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ 20 รูป/คน วิเคราะห์เชิงเนื้อหาและนำเสนอเชิงพรรณาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า

1. ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม และความเป็นไทย หลักสูตรครอบคลุมวิชาพระพุทธศาสนา มารยาทไทย ศิลปวัฒนธรรม เช่น นาฏศิลป์ ดนตรีไทย โขน ตลอดจนภาษาอังกฤษและมัคคุเทศก์ เพื่อพัฒนาทักษะการสื่อสารการนำชมสถานที่ การสอนร้องเพลงยังช่วยส่งเสริมศิลปะการแสดง รูปแบบการเรียนการสอนนี้มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะรอบด้านโดยปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชน

2. ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ดำเนินงานตามหลักพุทธธรรม ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 สัปปุริสธรรม 7 และอปริหานิยธรรม 7 เพื่อบริหารจัดการและพัฒนากิจกรรมโดยเน้นการให้ความรู้ เสริมสร้างคุณธรรม ความสามัคคี และความร่วมมือกับชุมชน ทั้งยังมุ่งพัฒนาศีลธรรมเยาวชนอย่างยั่งยืนผ่านการจัดการที่เป็นระบบซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา

3. ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ดำเนินงานโดยประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 สัปปุริสธรรม 7 และอปริหานิยธรรม 7 เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม ความสามัคคี โดยการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยเน้นการให้ธรรมทาน การบริหารทรัพยากรอย่างเป็นระบบและการ

สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชน ส่งผลให้ศูนย์ฯ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยั่งยืนและเอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชน

บทนำ

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เริ่มจัดตั้งขึ้นครั้งแรกในประเทศศรีลังกา จากนั้นได้ขยายไปยังประเทศอื่นที่มีพระภิกษุชาวลังกาไปจัดตั้ง สำหรับประเทศไทย ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เริ่มกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ ปีพ.ศ. 2496-2500 โดยพระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถร) สังฆมนตรีว่าการองค์การ

การปกครอง (สมัยพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484) อธิบดีสงฆ์ เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ องค์ทุติยสภานายกมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีสมณศักดิ์สุดท้ายที่ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้เดินทางไปดูกิจการพระพุทธศาสนาที่ประเทศพม่าและศรีลังกา ทรงเห็นพระสงฆ์ ในประเทศพม่าและศรีลังกาจัดระเบียบการสอนศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนได้ผลดีมากและจัดการสอนเฉพาะวันอาทิตย์ เมื่อท่านเดินทางกลับมาประเทศไทย จึงได้ปรารภถึงการสอนศีลธรรมของพระสงฆ์ในประเทศพม่า และศรีลังกาแก่พระเจ้าหน้าที่บริหารและพระนิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมีดำริว่า “โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สมควรจัดให้มีขึ้นในประเทศไทยบ้าง เพราะว่าเด็กและเยาวชนมีความสนใจพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ซึ่งจะทำให้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อไป และยังเป็นการส่งเสริมในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่ง อีกทั้งเป็นการให้โอกาสแก่เด็กและเยาวชนได้ศึกษาและรู้จักหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้ถูกต้องตามสมควรแก่วัยของตน” ประกอบกับในสมัยนั้น พระเจ้าหน้าที่และพระนิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้นำบุตรหลานของข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนทั่วไปที่สนใจมาฟังบรรยาย ฝึกสมาธิในวันอาทิตย์ ซึ่งพากันวิ่งเล่นบริเวณลานอโศกวัดมหาธาตุฯ มาเล่านิทานสอนธรรมะ อบรมแก่นักเรียนและนักศึกษาอีกด้วย ดังนั้นพระเจ้าหน้าที่และพระนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงดำเนินการขออนุมัติสภามหาวิทยาลัยเพื่อเปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น ได้รับอนุมัติให้เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2501 จึงนับได้ว่าเป็นโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แห่งแรกในประเทศไทย หลังจากนั้นก็ได้รับความสนใจ มีการจัดตั้งขยายไปยังวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2562 : 7-8)

วัดโพธิ์ หรือนามทางราชการว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก และเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งราชวงศ์จักรี ในรัชสมัยรัชกาลที่ 1 และที่ 3 ขุนนางเจ้าทรงกลม ช่างสิบหมู่ ได้ระดมช่างในราชสำนัก ช่างวังหลวง ช่างวังหน้า และช่างพระสงฆ์ที่อยู่ในวัดต่าง ๆ ผู้เชี่ยวชาญงานศิลปกรรมสาขาต่าง ๆ ได้ทุ่มเทผลงานสร้างสรรค์พุทธสถานและสรรพสิ่งที่ประทับอยู่ในพระอารามหลวงด้วยพลังศรัทธาตามพระราชประสงค์ของพระองค์ท่านให้เป็นแหล่งรวมสรรพศิลป์ สรรพศาสตร์ เปรียบเป็นมหาวิทยาลัยแห่งสรรพวิชาไทย (มหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรก) ที่รวมเอาภูมิปัญญาไทยไว้เป็นมรดกลูกหลานไทยได้เรียนรู้กันอย่างไม่รู้จบสิ้น (รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2559 : 9)

ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ปัจจุบันการดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์มุ่งเน้นการให้ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา และการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมผ่านกิจกรรมต่างๆ อย่างไรก็ตาม ศูนย์ฯ ยังเผชิญกับปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาการปรับตัวให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ เยาวชนให้ความสนใจกับเทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลมากกว่าการเข้าวัดเพื่อเรียนรู้ธรรมะ ปัญหาหลักสูตรและกิจกรรมที่ควรมีการพัฒนาให้มี

ความทันสมัยและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน แนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวสามารถดำเนินการโดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการบริหารงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความสนใจสามารถเข้าใจถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ตลอดจนการปรับปรุงรูปแบบการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับยุคสมัยก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ศูนย์ฯ สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าในประเด็นการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ : กรณีศึกษาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาและส่งเสริมประสิทธิภาพในการดำเนินงาน อันจะนำไปสู่การพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมยุคใหม่ โดยยังคงรักษาเป้าหมายหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เยาวชนและประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

ทฤษฎีการจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้

การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้ (Constructivism) จัดเป็นทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มปัญญานิยม (Cognitive Psychology) มีรากฐานมาจากแนวคิดของ Asubel และ Piaget แนวคิดที่สำคัญ คือ (สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2550 : 1-3)

- ผลการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ ความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้เรียนด้วย
- การเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างมโนทัศน์ เช่น การสร้างความคิด การจำกัดความ และข้อสรุป ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองมากกว่าการรับฟัง
- มโนทัศน์ที่สร้างขึ้น อาจเป็นที่ยอมรับ หรือไม่ยอมรับก็ได้
- ผู้เรียนเป็นผู้รับผิดชอบการเรียนรู้ และเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง

ลักษณะการจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้

ลักษณะการจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้จะเน้นองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ ได้แก่

- กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน และความสำคัญของความรู้เดิม
- การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นผู้แสดงความรู้ด้วยตนเอง
- ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง แสวงหา ค้นคว้าความรู้ด้วยตนเอง จนค้นพบความรู้และรู้จักสิ่งที่ค้นพบ เรียนรู้วิเคราะห์ ศึกษาค้นคว้าจนถึงรู้แจ้ง
- ผู้เรียนได้ฝึกทักษะกระบวนการกลุ่ม อันเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นสุข

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้

ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้มีดังนี้

1. ขั้นแนะนำ (orientation) เป็นขั้นที่ผู้เรียนจะรับรู้ถึงจุดมุ่งหมายของบทเรียนและมีแรงจูงใจในการเรียนรู้

2. ขั้นทบทวนความรู้เดิม (elicitation of the prior knowledge) เป็นขั้นที่ผู้เรียนแสดงออกถึงความรู้ความเข้าใจเดิมที่มีอยู่ในเรื่องที่กำลังจะเรียนรู้

3. ขั้นปรับเปลี่ยนความคิด (turning restructuring of ideas) เป็นขั้นตอนที่สำคัญของการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางสร้างองค์ความรู้ ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนย่อยดังนี้

1) ทำความกระจ่าง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน (clarification and exchange of ideas) เป็นการ

กระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ทักษะการคิดเพื่อให้เกิดองค์ความรู้

2) การสร้างความคิดใหม่ (constructivism of new ideas) จากการอภิปรายร่วมกันและสาธิต ทำให้ผู้เรียนสามารถกำหนดความคิดใหม่ หรือความรู้ใหม่ขึ้นได้

3) ประเมินความคิดใหม่ (evaluation of the new ideas) โดยการทดลองหรือการคิดอย่างลึกซึ้ง

4. ขั้นนำความคิดไปใช้ (application of ideas) เป็นขั้นตอนที่ผู้เรียนมีโอกาสใช้แนวคิดหรือความรู้ความเข้าใจมาพัฒนา ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย

5. ขั้นทบทวน (review) เป็นขั้นตอนสุดท้าย ผู้เรียนจะได้ทบทวนความคิด ความเข้าใจ โดยการเปรียบเทียบความคิด ระหว่างความคิดเดิมกับความคิดใหม่

ทฤษฎีพุทธวิธีการบริหาร

การบริหาร หมายถึง การทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์

วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 2,500 ปีเป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวเนื่องกับการบริหารกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก การศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีบริหาร

การศึกษาพุทธวิธีบริหารในครั้งนี้ขอใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณา หน้าที่ (Function) ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ ตามคำย่อในภาษาอังกฤษ ว่า POSDOC มีดังนี้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549 : 3-5)

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ

C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ทฤษฎีการบริหารการเปลี่ยนแปลง

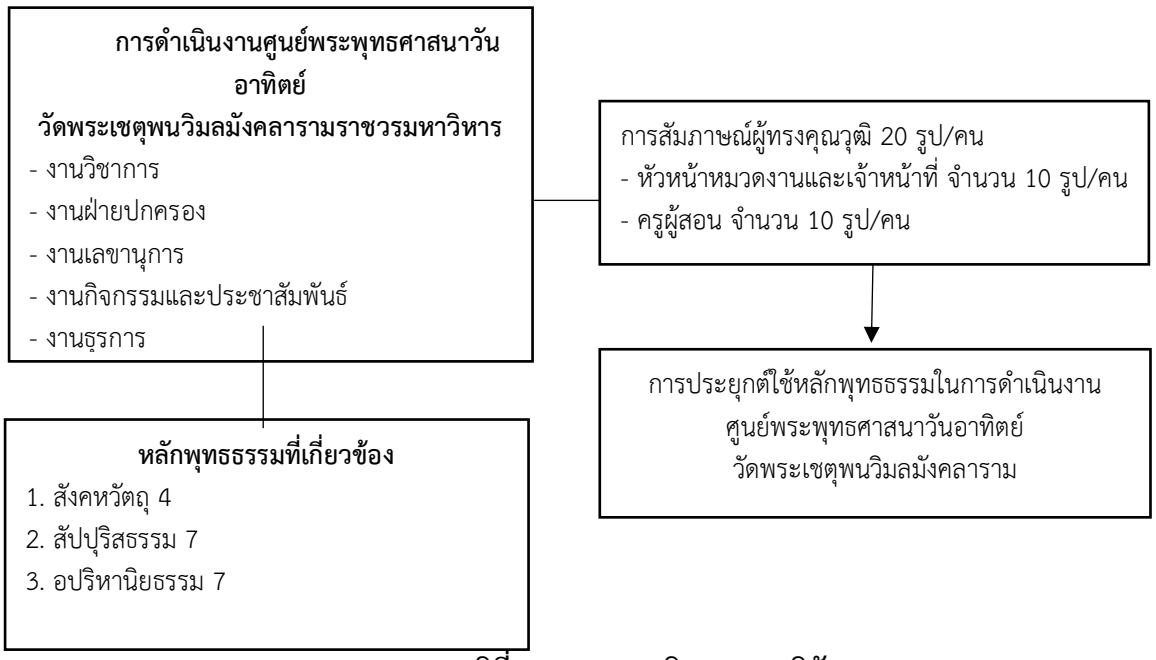
แนวคิดการบริหารการเปลี่ยนแปลงมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ. 1996 ศาสตราจารย์ John P. Kotter แห่งมหาวิทยาลัย Harvard ได้ทำการศึกษาวิจัยถึงสาเหตุแห่งความล้มเหลวของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในองค์กรต่าง ๆ และนำเสนอขั้นตอนในการจัดการบริหารการเปลี่ยนแปลงให้ประสบผลสำเร็จในหนังสือ Leading Change : An Eight-step Action Plan for Leaders หลังจากนั้นอีก 6 ปีในค.ศ. 2002 อาจารย์ได้พัฒนาแนวคิดนี้โดยให้ความสำคัญกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่ตัวบุคคลโดยออกหนังสือเรื่อง The Heart of Change ร่วมกับผู้เขียนอีกท่านคือ Dan Cohen แนวคิดนี้ถูกนำไปใช้และได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ทำให้แนวทางปฏิบัตินี้ได้รับความนิยมในหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในสหรัฐอเมริกาและนานาประเทศในปัจจุบัน

ท่านจะเห็นว่าหลักการและแนวคิดเรื่องการบริหารการเปลี่ยนแปลงได้มีการพัฒนาต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาไม่น้อย ทั้งจากทางภาควิชาการของหลายสถาบันการศึกษาและภาคปฏิบัติจากองค์กรต่าง ๆ ดังนั้นจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่อาจมีการพูดถึงการบริหารการเปลี่ยนแปลงในหลากมิติ หลายจุดเน้น ซึ่งความเหมาะสมแต่ละแนวทางจะขึ้นกับรูปแบบและวัตถุประสงค์ของการเปลี่ยนแปลง

สำหรับการนำหลักการและแนวคิดเรื่องการบริหารการเปลี่ยนแปลงมาใช้ในภาครัฐนั้นจะเกี่ยวข้องกับข้อเสนอการเปลี่ยนแปลง (Blueprint of Change) ซึ่งแต่ละหน่วยงานน่าจะมีการจัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินการเรื่องการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้ว เพราะสามารถนำหลักการบริหารการเปลี่ยนแปลงไปปรับใช้กับเรื่องที่หน่วยงานกำลังจะดำเนินการเปลี่ยนแปลงให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (จิรประภา อัครบวร และคณะ , 2552 : 23-24)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ : กรณีศึกษาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร” มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร
3. เพื่อประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

ระเบียบวิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ การศึกษาวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นวิธีหลักในการเก็บข้อมูล ซึ่งสามารถแบ่งกระบวนการวิจัยออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

การศึกษาด้านเอกสาร

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารโดยใช้หลักเกณฑ์ด้านความน่าเชื่อถือและความเกี่ยวข้องซึ่งประกอบด้วย

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) : เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์หัวหน้าหมวดและเจ้าหน้าที่และครูผู้สอนเกี่ยวข้องกับศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) : วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. วิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และ การสังเคราะห์ข้อมูล (Data Synthesis)

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

1. เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มหลัก

กลุ่มที่ 1 : หัวหน้าหมวดและเจ้าหน้าที่ จำนวน 10 รูป/คน

กลุ่มที่ 2 : ครูผู้สอน จำนวน 10 รูป/คน

2. ใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบายประสบการณ์และความคิดเห็นอย่างอิสระ

3. บันทึกข้อมูลโดยใช้ การถอดความ (Transcription) และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณา (Descriptive Analysis)

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

1. ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ถูกนำมาวิเคราะห์ การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis)

2. จัดหมวดหมู่ข้อมูลโดยใช้การเข้ารหัสข้อมูล (Coding) และการหาหัวข้อหลัก (Thematic Analysis)

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness of Data)

1. ใช้การตรวจสอบสามเส้า(Triangulation) : เปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์และการอภิปรายกับผู้เชี่ยวชาญ

2. การตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูล (Member Checking) : ส่งผลการสัมภาษณ์กลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญตรวจสอบความถูกต้อง

3. การตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) : ให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยพิจารณาวิเคราะห์และวิพากษ์ผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1) การดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

การดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร มีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบการกุศล การจัดการเรียนการสอนนั้นมีการออกแบบในลักษณะของการศึกษาแบบบูรณาการ เพื่อเสริมสร้างปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ความเป็นไทย และความเข้าใจในพระพุทธศาสนาให้กับเด็กและเยาวชนโดยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาซึ่งใช้ธรรมะที่ช่วยเสริมสร้างจิตใจให้เป็นคนดี มารยาทไทยเพื่อการปฏิบัติตนในสังคมอย่างเหมาะสม โดยการฝึกฝนศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น นาฏศิลป์ไทย ดนตรีไทย โขน ซึ่งเป็นการรักษาส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ นอกจากนี้ยังมีการสอนภาษาอังกฤษ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีทักษะในการสามารถสื่อสารได้ในระดับสากล และวิชามัคคุเทศก์ที่ช่วยเสริมสร้างความรู้ในการนำทัวร์หรือการแนะนำสถานที่ต่าง ๆ ในเชิงวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีการสอนวิชาร้องเพลงเป็นการพัฒนาทักษะทางด้านดนตรี อีกทั้งเป็นการส่งเสริมความสามารถพิเศษของผู้เรียนในด้านศิลปะการแสดง โดยการจัดการเรียนการสอนในลักษณะนี้จะช่วยเสริมสร้างทักษะที่หลากหลายให้กับผู้เรียน พร้อมทั้งปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีคุณธรรม จริยธรรม การทำงานร่วมกับผู้อื่น การเป็นพลเมืองที่ดีของสังคมและประเทศชาติ

2) หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

การดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร มีรากฐานอยู่บนหลักพุทธธรรมที่สำคัญ โดยเฉพาะหลักสังคหวัตถุ 4 สัปปุริสธรรม 7 และอปริหานิยธรรม 7 ซึ่งเป็นแนวทางในการบริหารจัดการและพัฒนากิจกรรมของศูนย์ฯ หลักสังคหวัตถุ 4 ถูกนำมาใช้เป็นหลักในการส่งเสริมการเรียนรู้และพฤติกรรมทางศีลธรรม ได้แก่ ทาน การให้ความรู้และส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ปิยวาจา การใช้ถ้อยคำที่สุภาพและเมตตาต่อผู้เรียน อัตถจริยา การปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และสมานัตตตา การดำเนินงานอย่างเสมอต้นเสมอปลาย หลักสัปปุริสธรรม 7 ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการ ธัมมัญญุตา การวางแผนหลักสูตรให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและศาสนา อัตถัญญุตา มีการประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง มัตตัญญุตา การบริหารทรัพยากรอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ปริสัญญุตา การทำงานร่วมกับคณะสงฆ์และชุมชนเพื่อส่งเสริมความร่วมมือที่เข้มแข็ง นอกจากนี้หลักอปริหานิยธรรม 7 ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างเสถียรภาพของศูนย์ฯ ผ่านการประชุมเพื่อวางแผนและปรับปรุงการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ การส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะ การเคารพผู้ใหญ่ในองค์กร ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีความศรัทธาและเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และการให้การสนับสนุนพระสงฆ์

และผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเหมาะสม ดังนั้น ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แห่งนี้จึงเป็นองค์กรที่ดำเนินงานตามหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ อันเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาศีลธรรมของเยาวชนไทยอย่างยั่งยืน

3) การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร พบว่า มีการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ช่วยยึดเหนี่ยวจิตใจและส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน หลักธรรมข้อแรกที่นำมาใช้คือ ทาน (การให้) ซึ่งในบริบทของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หมายถึงการสงเคราะห์และแบ่งปันความรู้ วัดมีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือแก่ญาติโยม โดยเปิดศูนย์แห่งนี้เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมะสำหรับเยาวชน ถือเป็น ธรรมทาน หรือการให้ปัญญา ซึ่งเป็นการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมแก่สังคม อีกทั้งยังเป็นช่องทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปิยวาจา (การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน) ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการบริหารจัดการ โดยเฉพาะในการติดต่อประสานงาน ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารกับหน่วยงานภายในวัด ญาติโยม ผู้ปกครอง ครู และนักเรียน ตลอดจนการทำงานร่วมกันภายในองค์กร ทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการใช้ถ้อยคำที่สุภาพ ไพเราะ และมีเหตุผล เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีและเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน อัตถจริยา (การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์) โดยมีบทบาทในการสงเคราะห์ทางการศึกษา ผ่านการจัดการเรียนการสอนธรรมะให้แก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป ส่งเสริมให้วัดเป็นสถานที่ที่เอื้อประโยชน์ต่อสาธารณชน เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาทางด้านคุณธรรมและศีลธรรมของเยาวชน สมานัตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการบริหารจัดการของคณะผู้บริหารศูนย์ฯ ที่ส่วนใหญ่เป็นพระอาจารย์ผู้มีประสบการณ์ ท่านทั้งหลายยังคงปฏิบัติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่ยึดติดกับตำแหน่งหรือสถานะ แต่ดำเนินงานด้วยความเรียบง่ายและเป็นกันเองกับศิษย์ รวมถึงญาติโยมที่เข้ามาศึกษาในศูนย์ การปฏิบัติตนเช่นนี้ช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความเคารพและความไว้วางใจระหว่างกัน

หลักสัปปุริสธรรม 7 นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศูนย์อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการมีผู้บริหารที่มีความรู้ด้านการบริหารการศึกษา ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ นอกจากนี้มีการกำหนดเป้าหมายประจำปีที่ชัดเจน ทั้งในด้านการจัดกิจกรรม การพัฒนาหลักสูตร และการให้บริการแก่ชุมชน ซึ่งช่วยให้การดำเนินงานมีทิศทางที่แน่นอนและสามารถประเมินผลความสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังมีการประเมินศักยภาพการดำเนินงานโดยพิจารณาทรัพยากร บุคลากร และข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชน ในด้านการบริหารงบประมาณ ศูนย์ได้รับการสนับสนุนจากทางวัดและมีการจัดสรรงบประมาณอย่างคุ้มค่า มีการทำรายงานงบประมาณอย่างละเอียดเพื่อให้มั่นใจว่าเงินทุกบาทที่ได้รับสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับการบริหารเวลาโดยมีการจัดทำปฏิทินการศึกษาที่สอดคล้องกับปฏิทินของวัด เพื่อลดความขัดแย้งกับกิจกรรมของวัด รวมถึงการจัดตารางเรียน ตารางสอน และตารางประชุมให้สอดคล้องกับความสะดวกของครู อาจารย์ และผู้เรียน เพื่อให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างราบรื่น ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ยังให้ความสำคัญกับการเข้าใจบริบทของสังคมในปัจจุบัน โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกช่วงวัยสามารถเข้ามาเรียนรู้ได้ ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงผู้ใหญ่

ซึ่งนอกจากการศึกษาพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการจัดการเรียนการสอนในวิชาที่เป็นประโยชน์ เช่น วิชานวดแผนไทย เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ การสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายความร่วมมือกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารระดับสูง ครูอาจารย์ ผู้ปกครอง ตลอดจนพระภิกษุและญาติโยมที่ให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานของศูนย์เป็นไปอย่างราบรื่นและได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

หลักอปริหานิยธรรม 7 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันความเสื่อมขององค์กรและส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเริ่มจากการประชุมหารือกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น การสื่อสารระหว่างบุคลากรภายในศูนย์ฯ ใช้ทั้งการพบปะและช่องทางออนไลน์ เช่น กลุ่มไลน์ ซึ่งช่วยให้สามารถปรึกษาหารือและแก้ไขปัญหาได้ทันท่วงที นอกจากนี้ การร่วมแรงร่วมใจในการทำงานและจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงกันยังเป็นสิ่งที่ศูนย์ให้ความสำคัญ เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นในองค์กร ให้ความเคารพต่อกฎระเบียบและนโยบายที่มีอยู่ โดยไม่เปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกข้อบังคับที่ดีอยู่แล้ว ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อมั่นในระบบระเบียบ ค่านิยม และวิสัยทัศน์ขององค์กร นอกจากนี้การเคารพนับถือผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์ในการบริหารงานก็เป็นสิ่งสำคัญ บุคลากรภายในศูนย์มักจะขอคำแนะนำจากผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ เพื่อนำแนวทางที่ได้รับไปปรับใช้ในการบริหารและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคลากรในศูนย์เป็นอีกปัจจัยที่ช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ โดยศูนย์ฯ เน้นสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และการตื่นรู้ และสนับสนุนให้บุคลากรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นอกจากนี้การให้ความเคารพและสักการะปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดมา เช่น การทำบุญให้บูรพาจารย์ พิธีไหว้ครู และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติเพื่อรักษาขนบธรรมเนียมอันดีงาม อีกทั้งให้ความสำคัญกับการปกครองดูแลพระภิกษุสามเณรภายในวัดซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการต่อวัดและศูนย์นักเรียนและผู้ปกครองที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยยังมีการส่งนักเรียนเข้าร่วมช่วยงานวัดในโอกาสสำคัญ เช่น งานอายุวัฒนมงคลและกิจกรรมของวัดอื่ น ๆ ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนมีจิตสาธารณะเรียนรู้การช่วยเหลือสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

1. การดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร มุ่งเน้นการจัดการศึกษาในรูปแบบการกุศล โดยใช้แนวทางการเรียนการสอนแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม อัตลักษณ์ความเป็นไทย และความเข้าใจในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้แก่เด็กและเยาวชน การจัดการเรียนการสอนประกอบด้วยการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาหลักธรรมะที่ช่วยปลูกฝังความเป็นผู้มีศีลธรรม รวมถึงวิชามารยาทไทยเพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถดำรงตนได้อย่างเหมาะสมในบริบททางสังคม มีการจัดการเรียนการสอนด้านศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น นาฏศิลป์ไทย ดนตรีไทย โขน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาและส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ อีกทั้งยังมีการเรียนการสอนภาษาอังกฤษเพื่อเสริมสร้างทักษะด้านการสื่อสารในระดับสากล รวมถึงวิชามัคคุเทศก์ที่มุ่งเน้นการให้ความรู้ด้านการนำเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา การส่งเสริมทักษะด้านดนตรีผ่านการสอนวิชาร้องเพลง เป็นการสนับสนุนความสามารถพิเศษในด้านศิลปะการแสดงอีกด้วย รูปแบบการจัดการเรียนการสอนดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการพัฒนาทักษะที่หลากหลาย ควบคู่ไปกับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น การเตรียมความพร้อมให้เด็กและเยาวชนเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติ สอดคล้อง

กับกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม (2554) ได้กล่าวว่า ในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จำเป็นต้องมีการประเมินศักยภาพและความพร้อมในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ศูนย์ศึกษาพระพุทศาสนาวันอาทิตย์ที่จัดตั้งขึ้นประสบผลสำเร็จ สามารถดำเนินงานไปได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อเนื่อง โดยด้านบุคลากรมีผู้บริหารที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนและได้รับความศรัทธาจากคนในชุมชนที่พร้อมจะให้ความช่วยเหลือศูนย์ฯ ในด้านต่าง ๆ มีครูที่เป็นฆราวาสและพระสงฆ์ในจำนวนที่เพียงพอ ซึ่งเป็นครูที่มีความสามารถในการจัดการเรียนการสอน โดยมีประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอน มีครูพระสอนศีลธรรมในวัดที่สามารถจะเอื้ออำนวยการสอนธรรมศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชน ประชาชนได้ มีบุคคลผู้มีความมุ่งมั่น ในจำนวนที่มากเพียงพอพร้อมที่จะเสียสละแรงกายแรงใจ มาร่วมกันทำงานโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ในชุมชนมีชาวบ้านอาศัยอยู่รอบ ๆ บริเวณที่จะจัดตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นจำนวนมาก โดยเห็นความสำคัญของการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มีกลุ่มเป้าหมายมากเพียงพอที่จะจัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน ผู้นำชุมชนให้การสนับสนุนและยินดีให้ความร่วมมือในการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โดยที่ชุมชนให้ความสนใจและส่งบุตรหลานมาศึกษาในศูนย์ฯ ความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียนเป็นไปด้วยดี มีหน่วยงานหรือเครือข่ายที่เข้มแข็งพร้อมที่จะให้การสนับสนุน เช่น อบจ. อบต. เทศบาล พุทธสมาคมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานเขตการศึกษาในพื้นที่มีชุมชน โรงเรียนอยู่รอบ ๆ วัด หลายชุมชน และหลายโรงเรียนที่มีศักยภาพพร้อมที่จะร่วมมือในการบริหารจัดการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ด้านงบประมาณ มีงบประมาณเพียงพอที่จะดำเนินการหรือมีแหล่งที่จะให้การสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง เช่น จากมูลนิธิ องค์กร บริษัท ห้างร้าน หรือประชาชนผู้มีจิตศรัทธาที่จะร่วมบริจาคเพื่อสมทบทุนในการบริหารจัดการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และมีการศึกษาการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เช่นเดียวกันกับ สริญญา มารศรี และประยูรแสงใส (2565) ได้ทำบทความวิชาการเรื่อง “การจัดการเรียนรู้ของศนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์” ผลการศึกษาพบว่า การจัดการศึกษาของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ซึ่งเป็นการปฏิบัติภารกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ อันเป็นหนึ่งในภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ให้เด่นชัดด้วยรูปแบบการจัดการศึกษาวิชาทางพระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน วัดคือสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการดำเนินงานด้านพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสู่ประชาชนโดยเฉพาะเด็กและเยาวชน จึงส่งเสริมให้วัดทั่วประเทศเปิดดำเนินการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้มูลนิธิ สมาคม สถานศึกษาหรือหน่วยงานของรัฐจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เพื่อสร้างแหล่งให้การศึกษา อบรม ปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของไทยแก่เด็กและเยาวชน

2. ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ยึดมั่นในหลักพุทธธรรมเป็นรากฐานสำคัญ โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 สัปปุริสธรรม 7 และอปริหานิยธรรม 7 เป็นแนวทางในการบริหารจัดการและพัฒนากิจกรรม มุ่งเน้นการส่งเสริมคุณธรรมศีลธรรมแก่เยาวชนผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีโครงสร้างชัดเจน โดยการให้ทานถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควบคู่ไปกับการใช้ถ้อยคำที่สุภาพและเมตตาต่อผู้เรียน อีกทั้งยังสนับสนุนให้บุคลากรและผู้เรียนปฏิบัติตนให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม ดำเนินกิจกรรมอย่างเสมอต้นเสมอปลาย สอดคล้องกับ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2564) ได้กล่าวว่า ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้แนะนำสั่งสอน ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาดูดดื่มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจคือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้

นิยมยินดี อัตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม ตลอดจนมีการบริหารจัดการด้วยสัปปุริสธรรม 7 ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและพระพุทธศาสนา ผ่านการวางแผนหลักสูตรที่เหมาะสม การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ศูนย์ฯ ยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์และชุมชนเพื่อเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่มั่นคง สอดคล้องกับ ปัญญา ใช้บางยางและคณะ (2555) ได้กล่าวว่า ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี 1. ธัมมัญญุตา ความรู้จักธรรม รู้หลักหรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล 2)อัตถัญญุตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ 3) อัตถัญญุตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่าเรานั้นโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัดและคุณธรรม เป็นต้น 4) มัตตัญญุตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัย 4 คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ 5) กาลัญญุตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ 6) ปริสัญญุตา ความรู้จักบริษัท รู้จักที่ประชุม หรือรู้จักชุมชน และรู้กิริยาที่จะ ประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่าชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น 7) ปุคคลัญญุตาหรือปุคคลปโรปรัญญุตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น อีกทั้งยึดถือแนวทางอปริหานิยธรรมเป็นเครื่องมือในการธำรงเสถียรภาพขององค์กรผ่านการประชุมเพื่อกำหนดทิศทางและปรับปรุงการดำเนินงาน เสริมสร้างความสามัคคี เคารพผู้ใหญ่ในองค์กร ซึ่งส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเกิดศรัทธาความเข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พร้อมทั้งสนับสนุนพระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (2556) ได้กล่าวว่า พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนคณะกษัตริย์พระเจ้าลิจฉวี ซึ่งเป็นผู้ปกครองประเทศวัชชีนั้นด้วยธรรม 7 ข้อ เรียกว่า ลิจฉวีอปริหานิยธรรม คือ 1) หมั่นประชุมกันเนืองนิจ 2) เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็เลิกพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันกันกระทำกิจกรณียะ คือกิจที่พึงกระทำสำหรับแคว้นวัชชี 3)ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานปฏิบัติในวัชชีธรรม ธรรมสำหรับวัชชีอันเป็นของเก่าที่บัญญัติจัดไว้ 4) วัชชีคือกษัตริย์วัชชีหรือท่านผู้ใหญ่แห่งวัชชีซึ่งเป็นผู้ใหญ่ก็เคารพสักการะหรือนับถือบูชา สำคัญข้อที่ท่านเหล่านั้นกล่าวว่าเป็นข้อที่พึงฟัง 5) กุลสตรี กุลนารีเหล่าใด ไม่รังแกข่มเหงกุลสตรี กุลนารีเหล่านั้น 6) เจดีย์ของวัชชีทั้งหลายเคารพนับถือบูชาทั้งภายในและภายนอก ก็เคารพนับถือบูชาเจดีย์เหล่านั้น ไม่กระทำพลีกรรมอันเป็นธรรมที่เคยให้แล้วเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อม 7) จัดแจงการรักษาคุ้มครองป้องกันอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มาสู่เว่นแคว้นก็ขอให้มา ที่มาแล้วก็ขอให้อยู่ผาสุกในแว่นแคว้น

3. การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราชวรมหาวิหาร หลักสังคหวัตถุ 4 มาใช้เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและพัฒนานักเรียน ได้แก่ ทาน (การให้) ผ่านการแบ่งปันความรู้และการศึกษา ปิยวาจา (การพูดดี) เพื่อสร้างความร่วมมือที่ดีในองค์กร อัตถจริยา (การทำประโยชน์) ผ่านการสอนธรรมะให้เยาวชน และ สมานัตตา (ความเสมอต้นเสมอปลาย) ซึ่งสะท้อนผ่านการบริหารงานของพระอาจารย์ที่เรียบง่ายเป็นกันเอง สอดคล้องกับงานวิจัย พระครูโอภาสธรรมคุณ อาภาธโร (มานิตย์) และพระครูวุฒิธรรมสาร (2567) “การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก” ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนอำเภออุ้มผาง

จังหวัดตากอยู่ห่างไกลความเจริญมีปัญหารายได้น้อย และด้อยโอกาสทางสังคม ทำให้ขาดน้ำใจไมตรีซึ่งกันและกัน เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นได้ง่าย แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นกระบวนการพัฒนากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต ในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยให้ความรู้ การฝึกด้านคุณธรรม การส่งเสริมสุขภาพอนามัยการประกอบอาชีพร่วมกันการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ส่วนหลักสังคหวัตถุในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ประกอบด้วย 1) ทาน การสงเคราะห์ผู้อื่น 2) ปิยวาจา การพูดจาด้วยไมตรีอันเป็นที่รัก 3) อัตถจริยา การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ 4) สมานัตตตา การวางตัวเสมอต้นเสมอปลาย มีการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เพื่อให้การบริหารเป็นระบบ มีผู้บริหารที่มีความรู้ด้านการศึกษา กำหนดเป้าหมายชัดเจน บริหารงบประมาณอย่างคุ้มค่า และจัดตารางเรียนให้สอดคล้องกับปฏิทินของวัด อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกช่วงวัยเข้าถึงการศึกษา รวมถึงวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน เช่น นวดแผนไทย สอดคล้องกับ พระครูใบฎีกา

ณัฐกิต มหิสฺสโร (อนุรักษ์ตระกูล) (2566) ได้ทำบทความวิชาการเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เสริมสร้างความเป็นคนดี” ผลการศึกษาพบว่า เมื่อพัฒนาคนให้มีคุณสมบัติตามสัปปุริสธรรม 7 จะทำให้สังคมมีคนดีมากขึ้น การปฏิบัติต่อกันเป็นไปด้วยความเมตตา ทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นบวก ลดปัญหาการฉ้อโกงหลอกลวง และทำให้สังคมน่าอยู่มากขึ้น อีกทั้งมีการประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 เพื่อป้องกันความเสื่อมและส่งเสริมความยั่งยืนของศูนย์ โดยมีการประชุมสม่ำเสมอ ใช้เทคโนโลยีสื่อสารเพื่อความรวดเร็ว ส่งเสริมความร่วมมือในองค์กรยึดมั่นในกฎระเบียบ ให้ความเคารพผู้มีประสบการณ์ อีกทั้งเน้นการรักษาขนบธรรมเนียมส่งเสริมจิตอาสาผ่านกิจกิจกรรมทางศาสนาและการช่วยเหลืองานวัด สอดคล้องกับ พระสมุห์กิตติพงษ์ กิตฺติวโส และพัชรีญา ฟองจันตา(2566) ได้ทำบทความวิชาการ เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมในการปฏิบัติงานของผู้ใหญ่บ้าน” ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานของผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้การทำงานร่วมกันกับหน่วยงานองค์กร และประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ หลักอปริหานิยธรรม ซึ่งประยุกต์เป็นแนวทางได้ 7 ประการ คือ หลักการประชุมอย่างสม่ำเสมอ หลักความพร้อมเพรียงของการจัดกิจกรรม หลักการออกกฎระเบียบและกฎหมาย หลักการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน หลักการมีส่วนร่วมของสตรี หลักการทำนุบำรุงวัฒนธรรม และหลักการมีส่วนร่วมของสตรี หลักการทำนุบำรุงวัฒนธรรม และหลักการมีส่วนร่วมของผู้นำศาสนา

สรุป

การดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร มีแนวทางการจัดการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดจนบทบาทของศูนย์ฯ ในการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป มีการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน ได้แก่ หลักสังคหวัตถุที่เน้นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความสามัคคี หลักสัปปุริสธรรมที่ส่งเสริมคุณลักษณะของผู้บริหารและบุคลากรให้มีวิจารณญาณและความรับผิดชอบ และหลักอปริหานิยธรรมที่ช่วยเสริมสร้างเสถียรภาพและความเจริญก้าวหน้าในองค์กรให้เกิดประสิทธิภาพมีความยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ส่งเสริมการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
2. พัฒนาแนวทางการเรียนการสอนที่เน้นการปฏิบัติและการมีส่วนร่วมของเยาวชน

3. สร้างความร่วมมือระหว่างศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1. ควรศึกษากระบวนการดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ของวัดอื่น ๆ
2. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและอุปสรรคในการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม
3. ควรศึกษาการพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

3. องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

1. I = Integrating Buddhist principles with integrated education การผสมผสานหลักพุทธธรรมกับการศึกษาบูรณาการ การดำเนินงานของศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารเป็นการผสมผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับการศึกษาบูรณาการ โดยมีการจัดการเรียนการสอนที่ไม่เพียงแค่การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ความเป็นไทย การพัฒนาทักษะทางด้านศิลปวัฒนธรรม

2. U = Using Buddhist principles to create awareness among youth การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลัก สังคหวัตถุ 4 การให้ การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ การดำเนินงานอย่างเสมอต้นเสมอปลายช่วยให้การดำเนินงานของศูนย์มีประสิทธิภาพและส่งเสริมการเรียนรู้ที่ไม่เพียงแค่ในเชิงวิชาการ แต่ยังช่วยเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมในเยาวชน เช่น การใช้ ทาน ในการแบ่งปันความรู้ การใช้ปิยวาจาในการสื่อสารอย่างสุภาพและมีเมตตา อัตถจริยา ในการทำประโยชน์ต่อสังคม และสมานัตตา ที่สร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจในการทำงานร่วมกัน

3. M = Management with Sappurisa dhamma การบริหารจัดการด้วยหลักสัปปุริสธรรม 7 การวางแผนหลักสูตรที่เหมาะสม การประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง การบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ การทำงานร่วมกับชุมชนและคณะสงฆ์ เป็นการนำพาศูนย์ไปสู่การบริหารงานที่มีระเบียบและมุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการกำหนดเป้าหมายประจำปี การประเมินศักยภาพการดำเนินงานและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนได้อย่างเหมาะสม

4. P = Promoting unity and respect in the organization การประยุกต์ใช้หลัก อปริหานิยธรรม 7 ช่วยเสริมสร้างเสถียรภาพความยั่งยืนในการดำเนินงาน โดยการส่งเสริมความสามัคคีภายในองค์กร การประชุมเพื่อวางแผนการดำเนินงาน การเคารพผู้ใหญ่ในองค์กร ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียนและชุมชน

5. P = Promoting diverse skills and integrated learning การส่งเสริมทักษะที่หลากหลายและการเรียนรู้แบบบูรณาการ ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ได้สร้างโอกาสในการเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งในด้านการศึกษาการพัฒนาทักษะชีวิต เช่น การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทย การพัฒนาทักษะทางดนตรีและนาฏศิลป์ การฝึกทักษะการพูดการแสดง การเรียนรู้การนวดแผนไทย การฝึกฝนภาษาอังกฤษ ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้ศูนย์เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อความต้องการบริบทของสังคมในปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

6. H = Having a collaborative network การสร้างความสัมพันธ์เครือข่ายกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้บริหารระดับสูง ครูอาจารย์ ผู้ปกครอง พระสงฆ์ และญาติโยม ทำให้การดำเนินงานของศูนย์ได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและช่วยให้กิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

แผนภาพแสดง IUMPPH MODEL

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *แนวทางการดำเนินโครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ประจำปีงบประมาณ 2554.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). *ระเบียบกรมการศาสนา ว่าด้วยศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ. 2562.* กรุงเทพมหานคร: บริษัท รำไทยเพรส จำกัด.

จิรประภา อัครบวร และคณะ. (2552). *การบริหารการเปลี่ยนแปลง Change Management* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ. (2555). *ธรรมาธิบาย: หลักธรรมในพระไตรปิฎก.* กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสภา บันลือธรรม จำกัด.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร.* กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รำไพพรรณ แก้วสุริยะ. (2559). *คู่มือนำเที่ยววัดโพธิ์* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. (2556). *ธรรมาภิธาน เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 3). นครปฐม: สาละพิมพการ.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2564). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 43). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2550). *การจัดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้.* กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

พระครูใบฎีกา ณัฐกิต มหิสฺสโร (อนุรักษ์ตระกูล). (2566). การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เสริมสร้างความเป็นคนดี. *วารสารพุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, *30*(2-3).

พระครูโอภาสธรรมคุณ อาภาธโร (มานิตย์) และพระครูวุฒิธรรมสาร. (2567). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, *11*(11).

พระสมุห์กิตติพงษ์ กิตฺติวโส และพัชรีญา ฟองจันตา. (2566). การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมในการปฏิบัติงานของผู้ใหญ่บ้าน. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*, *12*(2).

สริญญา มารศรี และประยูร แสงใส. (2565). การจัดการเรียนรู้ของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, *7*(3).